

Анатолій СЛОБОДЯНЮК

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ СУТНОСТІ ВЛАДИ В СУЧАСНИХ ЗАХІДНИХ КОНЦЕПЦІЯХ

Розуміння влади як відношення між двома партнерами широко розповсюджене в західній політології та соціології політики. Воно враховує те безперечне положення, що здійснення влади у будь-якому суспільстві спирається на загальноприйняті або юридично закріплені принципи та цінності, які визначають статус та соціальну роль різних індивідів та їх груп у системі суспільних відносин, а також на організації та заклади, які володіють необхідним авторитетом та матеріальними благами для контролю за дотриманням соціальних норм та принципів. Але в західних концепціях це положення знаходить лиш часткове відображення. Фокусуючи увагу на рольових відносинах або реляційному аспекті влади, ці концепції акцентують можливість вольового впливу одних індивідів та груп на інші. Згідно цього підходу влада тлумачиться як можливість або здібність одних індивідів керувати процесом прийняття рішень на локальному або національному рівні, не дивлячись на активний або пасивний опір інших індивідів чи соціальних груп даного суспільства. Але при цьому важливіша для розуміння суті влади проблема, а саме проблема її підвалин (економічних, соціальних, політичних та ін.), на думку деяких авторів, тлумачиться надто вузько й неповно.

Аналіз владних відносин - важливіший аспект дослідження феномена влади. Проте останній може бути розглянутий не тільки як відносини між двома партнерами, але і як елемент більш складної сукупності взаємодіючих факторів, що складають політичну систему. У даному випадку розширюються рамки аналізу, який охоплює ряд нових аспектів. Західні дослідники, аналізуючи владу як компонент цілісної

політичної системи, виходять з того постулату, що головне завдання влади заключається в авторитарному розподілі цінностей у суспільстві, не дивлячись, чи мова йде про владу як атрибут макросоціальної системи, чи про владу на рівні конкретних соціальних систем - сім'ї, виробничої групи, організації - або ж про владну взаємодію індивідів у рамках специфічної соціальної системи.

Як показує аналіз сучасних політологічних теорій, ці два підходи, які розкривають різні аспекти змісту та характеру влади, опинилися певною мірою протиставлені один одному. Більше того, кожен із цих підходів положений в основу побудови особливої концепції влади, яка претендує на універсальний характер. У першому випадку мова йде про реляційні, в другому - про системні концепції влади.

Реляційна концепція трактує владу як міжособові відносини, які дозволяють одному індивіду змінювати поведінку іншого. Ця концепія, у порівнянні з іншими видами інтеракції, у першу чергу, звертає увагу на асиметричність владних відносин, розглядаючи їх як відносини суб'єкта та об'єкта влади.

Акцентування уваги на рольових відносинах або реляційному аспекті влади - характерна риса веберіанської традиції, яка передбачає важливість владного впливу одних індивідів та груп на інші.

У відповідності з даною концепцією формулюється визначення влади. Згідно Р.Далю, "влада - це такі відносини між соціальними одиницями, коли поведінка однієї або більшої кількості одиниць (відповідальні одиниці) залежить при деяких обставинах від поведінки інших одиниць (контролюючих одиниць)". Дж.Френч та Б.Рейвен розуміють владу як потенційну здібність, якою розпоряджається група або індивід, щоб з її допомогою впливати на іншого. П.Блау зберігає момент примусовості в розумінні влади, характерний для М.Вебера, та визначає це поняття як здібність одного індивіда або групи здійснювати свою волю над

іншими через страх або, відмовляючи у звичайних винагородах, у формі кари, не дивлячись на неминучий опір; при цьому обидва способи впливу викликають собою негативні санкції.

Загальний момент цих визначень полягає в тому, що владні відносини інтерпретуються в них перш за все як відносини двох партнерів, впливаючи один на одного в процесі інтеракції.

У політології, філософії та соціології політики найбільш вагомими є три основних теорії реляційної інтерпретації влади: теорія “опору” , “обміну ресурсами” та “розділу зон впливу”.

У теоріях “опору” (Д.Картрайт, Дж.Френч, Б.Рейвен та ін.) досліджуються такі владні відносини, в яких суб’єкт влади придушує опір її об’єкту. Відповідно розробляється класифікація різних ступенів та форм опору.

У теоріях “обміну ресурсами” (П.Блау, Д.Хіксон, К.Ханінгс та ін.) на перший план висуваються ситуації, коли має місце нерівний розподіл ресурсів між учасниками соціальних відносин, і внаслідок цього виникає гостра потреба в них з боку тих, хто їх позбавлений. У даному випадку індивіди, які володіють “рідкісними ресурсами”, можуть трансформувати їх надлишки у владу, даючи частину ресурсів тим, хто їх позбавлений, в обмін на конкретну поведінку. Теорія “розділу зон впливу” (Д.Ронг та ін.) концентрує увагу не стільки на окремих ситуаціях взаємодії індивідів, скільки на сукупності соціальних інтеракцій. При цьому, підкреслюючи момент зміни ролей учасників інтеракцій, якщо в одній ситуації владою володіє один індивід по відношенню до іншого, то з трансформацією сфери впливу позиції учасників змінюються.

Таким чином, реляційний підхід охоплює коло теорій від психологічних (теорія “опору”) до соціологічних (теорія “обміну”) та політичних (теорія “розділу зон впливу”). Але всі ці теорії мають деякі загальні риси. Вони належать до теорії соціальних дій, в основі яких -

раціональна мотивація: раціонально діючі актори, маючи специфічні переваги (ресурси), знаходячись в організаційній сітці примушень та можливостей їх уникнути, намагаються по мірі можливостей досягти своїх цілей. Необхідно зазначити, що автори цих концепцій акцентують увагу тільки на одному типі соціальної дії, запозиченому з класифікації Макса Вебера, а саме раціонально-цільовому, залишаючи без уваги не менш продуктивні з точки зору типології влади - ціннісно-раціональні, афективні та традиційні дії.

Розглядаючи системну концепцію влади, необхідно відзначити, що основним її поняттям є політична система. Політична система аналізується представниками даної концепції як якісно відмінна від інших систем у суспільстві. Те, що лежить за межами політичної системи, може бути визначене як оточення. Визнання наявності свого роду кордонів між політичною системою та її оточенням Д.Істон вважав “центральною ідеєю” системного підходу до політики та політичної влади.

На думку Д.Істона, якщо існує оточення, то є сенс говорити про обміни або переходи, які мають місце між системою та її оточенням. “Головне завдання науки,- твердить Ёстон,- полягає в конструюванні детальної теорії, яка спробувала б ідентифікувати ці обміни і пояснити шляхи, використовуючи які політична система справляється з проблемами для того, щоб забезпечити постійність системи”.

Одиницею політичної системи Д.Істон вважає взаємодію. Він заявляє, що у більш широкому контексті дослідження політичного життя, відмінне від економічного, релігійного або інших аспектів життя, може бути описано як сукупність соціальних взаємодій між індивідами та групами. Взаємодія є основною одиницею аналізу. Те, що перш за все відрізняє політичну взаємодію від усіх інших видів взаємодій,- це те, що вони орієнтовані перш за все на авторитарний розподіл цінностей у суспільстві.

Отож, політична система трактується як сукупність взаємодій, які здійснюються індивідами в межах визнаних ними ролей, взаємодій, направлених на авторитарний розподіл цінностей у суспільстві. Влада в даній трактовці системи виступає як властивість, як її атрибут.

У системній концепції можна виділити три підходи до поняття влади. Перший пояснює владу як властивість або атрибут макросоціальної системи; другий аналізує владу на рівні конкретних систем - сім'ї, виробничої групи, організації і т.д., а третій - як взаємодію індивідів, діючих у рамках специфічної соціальної системи. Перший підхід пов'язаний з ім'ям Талкона Парсонса, а також Д.Істона; другий - з ім'ям Мішеля Кроз'є; третій отримав розвиток у роботах Т.Кларка, М.Роджерса та інших соціологів та соціальних психологів.

Для вивчення влади, доводять представники системної концепції, необхідне вивчення соціальної системи, яка трактується як сукупність соціальних ролей. Плідність системного аналізу виявляється і шляхом вивчення зміни влади індивіда при його переміщенні з однієї соціальної системи в іншу. Наприклад, шляхом вивчення його влади в сім'ї і на роботі. Оскільки влада базується на соціальних ролях, вона змінюється з переміщенням за межі даної системи.

Узагальнюючи приведені вище теорії, можна зробити висновок, що поняття влади, яке довгий час домінує в політичній теорії, надто широке і багатогранне. З іншого боку, в сучасних концепціях воно випускає з виду велику кількість засобів та цілей влади. Груба сила чи погроза її застосування, престиж, авторитет, переконання, матеріальне благополуччя, багатство, краса, харизма, героїчна смерть, успіх у мистецтві чи спорті, альтруїзм - все надає "владу". Навіть ідеї часто наділяються владою. Більше того, індивід може не знати, що він наділений владою і може не використовувати її в особистих цілях. Але поняття влади, хоча і не придатне для того, щоб служити в такому стані базовим поняттям політичної теорії,

незамінне, якщо його використовувати з обережністю та належною кваліфікацією.

Говорячи про вивчення поняття влади, необхідно зазначити, що в теперішній час західними вченими асимілюються західні теорії із іншими положеннями щодо соціальної природи влади, її безперечного зв'язку з володінням соціальними перевагами, які визначають місце і роль у суспільній системі, володінням власністю, способом отримання доходів, його розміром і т.д. Неможливо не визнати важливості багатьох положень західних вчених, що примножують знання про сутність поняття влади, соціальні механізми її реалізації, про її соціальну природу.

ЛІТЕРАТУРА

- 1.Ильин В.В.Власть // Весник МУ, сер.12, Социально-политические исследования. – 1992. – N 3.
- 2.Сиренко В.Ф.Интересы-Власть-Управление. – К.,1991. – С.156.
- 3.Славный Б.И.Человек и власть // Полис. – 1991. – N6. – С.20-37.
- 4.Социология. Наука об обществе. Уч. пособие / Под общ. ред. проф. В.Л.Андрущенко . – 1996. – С.321.
- 5.Чиркин В. Власть, ненасилие и социальная справедливость // Советское государство и право, 1991. – N 9. – С.99-100.